

εθνολογία

Περιοδική έκδοση της
Ελληνικής Εταιρείας Εθνολογίας
Τόμος 4/1995

Ανάτυπο

Αθήνα
1996

Η ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΗ ΤΗΣ ΣΥΛΛΟΓΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΣΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΕΣ ΒΛΑΧΟΥΣ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΟΒΡΥΣΟΥ (METZITIE) ΠΩΓΩΝΙΟΥ*

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ Π. ΑΛΕΞΑΚΗΣ

Αφορμή γι' αυτή τη μελέτη μου έδωσε ένα γεγονός που συνέβη κατά την επιτόπια έρευνά μου στο χωριό Κεφαλόβρυσο (Μετζιτιέ) Πωγωνίου. Σε μια στιγμή συζητώντας με ηλικιωμένους πληροφορητές στο καφενείο, χρησιμοποίησα τον όρο «Αρβανιτόβλαχοι» για τους κατοίκους του χωριού. Οι συνομιλητές μου αντέδρασαν έντονα. Δεν τον θεώρησαν κατάλληλη ονομασία γι' αυτούς. Αποφάσισα λοιπόν μεταξύ των άλλων να στρέψω την προσοχή μου στη συνείδηση της συλλογικής ταυτότητας των Βλάχων του Κεφαλόβρυσου. Μέχρι σήμερα άλλωστε δεν έχουν γίνει σχετικές μελέτες γι' αυτή την ομάδα, ενώ οι άλλες που υπάρχουν είναι δευτερεύουσας σημασίας¹.

Τα τελευταία χρόνια οι κοινωνικοί επιστήμονες (ανθρωπολόγοι, εθνολόγοι, κοινωνιολόγοι) ασχολούνται συστηματικά με τη μελέτη της συλλογικής ταυτότητας². Η έννοια αυτή βρίσκεται σε αντιδιαστολή προς την έννοια της ατομικής ταυτότητας που αναφέρεται μόνο σε ένα συγκεκριμένο άτομο και συνδέεται με την προσωπικότητά του. Η έννοια της ατομικής ταυτότητας συνδέεται με το «Εγώ». Το «Εγώ» αντιδιαστέλλεται προς το «άλλος», το «άλλοι».

* Η παρούσα μελέτη αποτελεί επεξεργασμένη και διευρυμένη μορφή σύντομης ανακοίνωσης που έγινε στο Διεθνές Συνέδριο «Οι Βλάχοι στην Ιστορία του Ελληνισμού. Παρελθόν - Προοπτικές» (Βέροια 25-26 Ιουνίου 1994).

1. Βλ. Πρόχειρα: Α. Μ. Βασιλειάδης, «Εκ του ποιμενικού βίου. Ήθη και έθιμα των Βλάχων του Μετζιτιέ». *Ηπειρωτικός Ασκήρ. Ημερολόγιον Εικονογραφημένον*, Εν Αθήναις 1 (1904) 271-284· Σπ. Στούπης, *Πωγωνησιακά και Βησσασιώτικα*, τόμ. Α' Εν Πάτραις 1962· Γ. Α. Παδιώτης, *Căntiri Fărgărotesți. Τραγούδια Φρασαριωτών-Αρβανιτόβλαχων*, έκδ. Εταιρείας Αρωμανικού (Βλάχικου Πολιτισμού), Αθήνα 1991.

2. Α. Ρ. Cohen (επιμ.), *Belonging, Identity and Social Organization in British Rural Cultures*. Manchester University Press, Manchester 1982· L. Dumont, «Identités collectives et idéologie universaliste. Leur interaction de fait», περ. *Critique*, τεύχ. 456, May 1985, σ. 506-518· επίσης για τη διαδικασία: Urie Bronfenbrenner, «Parsons' Theory of Identification», στο συλλογικό Max Black (επιμ.), *The Social Theories of Talcott Parsons. A Critical Examination*, Prentice-Hall Inc. Englewood Cliff New Jersey 1961, σ. 191-213.

Πολύ σημαντικό στοιχείο στην ατομική ταυτότητα είναι το προσωπικό όνομα, είτε πρόκειται για βαφτιστικό είτε πρόκειται για παρωνύμιο (παρατσούκλι)³. Η ατομική ταυτότητα συνδέεται επίσης με τα προσωπικά βιώματα και τις καταστάσεις που διαμορφώνουν έναν άνθρωπο, τον κάνουν αυτό που είναι. Αντίθετα, η συλλογική ταυτότητα στηρίζεται στην αντίληψη του «εμείς» σε αντιδιαστολή με τους «άλλους», τους «ξένους» και διαμορφώνεται με τα κοινά βιώματα, τις περιπέτειες και την ιστορία αυτής της ομάδας. Και εδώ έχει σημασία το όνομα. Είναι όμως το συλλογικό όνομα που περιλαμβάνει περισσότερα άτομα⁴.

Ένα άτομο έχει περισσότερες ταυτότητες εκτός από την ατομική, εφόσον ανήκει σε διάφορες ομάδες. Μπορεί δηλ. να είναι ο τάδε (βαφτιστικό ή παρωνύμιο), να ανήκει στο τάδε σόι (επώνυμο), να είναι Βλάχος ή Γκραιίκος (εθνοτική ομάδα) κλπ. Για να γίνουν αυτά πιο κατανοητά, μια ομάδα π.χ. το γένος (σόι) μπορεί να ανήκει σε μια μεγαλύτερη ομάδα, όπως είναι οι Βλάχοι Φρασαριώτες. Οι Φρασαριώτες μπορεί να ανήκουν σε μια μεγαλύτερη ομάδα, στους Βλάχους γενικά. Πρόκειται ουσιαστικά για κατηγοριοποιήσεις περιεχομένου και περιέχοντος κατά το σύστημα ταξινόμησης που εφαρμόζουν πολλές επιστήμες⁵. Το κύριο χαρακτηριστικό στις συλλογικές ταυτότητες είναι πάντα η ύπαρξη στερεοτύπων. Δηλαδή χαρακτηριστικών πραγματικών ή υποθετικών που διαθέτει κάθε ομάδα. Λέμε π.χ. οι Βλάχοι είναι έτσι, οι Γκραιίκοι είναι έτσι, οι Έλληνες είναι έτσι.

3. P. G. Mewett, «Exiles, Nicknames, Social Identities and the Production of Local Consciousness in a Lewis Crofting Community», στο Cohen (επιμ.), *Belonging*, ό.π., σ. 238 κε.· πρβ. και άλλες παραμέτρους συγκρότησης της προσωπικής ταυτότητας: St. C. Caton, «The Poetic Construction of Self», *Anthropological Quarterly* 58 (1985) 141-51.

4. Η μελέτη αυτή έχει σχέση με την «ετερότητα» που αποτελεί το κατεξοχήν αντικείμενο μελέτης της Ανθρωπολογίας και της Εθνολογίας, βλ. M. Segalen (επιμ.), *L' autre et le semblable*. Presses du CNRS, Paris 1989. Για τον ορισμό της ταυτότητας ως κοινωνικής διαδικασίας, επειδή συγκροτείται σε αναφορά με τους «Άλλους», βλ. A. P. Cohen, «The Definition of Public Identity: Managing Marginality in Outport Newfoundland Following Confederation», *Sociological Review* 23 (1) (1975) 95. Για τη σημασία του ονόματος στη συλλογική ταυτότητα της εθνοτικής κλπ. ομάδας, βλ. A. O. Smith, *The Ethnic Origins of Nations*, Blackwell, Λονδίνο 1986, σ. 22 κε.

5. E. J. Hobsbawm, *Έθνη και εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα. Πρόγραμμα, μύθος, πραγματικότητα*, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1994, σ. 16 κε.· A.P. Cohen, «Blockade: A Case Study of Local Consciousness in an Extra-Local Event», στο συλλογικό Cohen (επιμ.), *Belonging*, ό.π., σ. 292 κε. πρβ. και Smith, *The Ethnic Origins* ό.π., σ. 166 κε.

6. Βλ. περισσότερα για τα στερεότυπα: M.N. Richter, Jr. «The Conceptual Mechanism of Stereotyping», *American Sociological Review* 21 (1956) 56-57· E. Reigrotski και N. Anderson, «National Stereotypes and Foreign Contacts» *Public Opinion Quarterly* 23 (1959) 515-528· J. Harding, «Stereotypes», *International Encyclopedia of Social Sciences*, τόμ. 15-17, Macmillan and Free Press, Λονδίνο 1968. και για την Ελλάδα: M. Herzfeld, «La pratique des Stéréotypes» *L'Homme* 121 (1992) 67-77.

Διαπραγματεύση της συλλογικής ταυτότητας είναι στην Ανθρωπολογία η επιλογή ή χρήση μιας ιδιαίτερης συλλογικής ταυτότητας και ορισμένων στερεοτύπων ανάλογα με την περίσταση, το κοινωνικό δηλ., τοπικό ή ιστορικό πλαίσιο. Αυτό συμβαίνει πάντα, όταν υπάρχουν περισσότερα ονόματα. Το αντίθετο είναι η ρητορική της συλλογικής ταυτότητας⁷. Οι πολλαπλές συλλογικές ταυτότητες είναι διαπραγματεύσιμες με τη διαφορά ότι μερικές είναι σε μεγαλύτερο βαθμό, μερικές σε μικρότερο και άλλες καθόλου. Αυτό όπως θα δούμε συμβαίνει και εδώ με τους Κεφαλοβρυσιώτες Βλάχους.

Στη μελέτη αυτή θα περιοριστώ σε έναν άξονα συλλογικών ταυτοτήτων: του γένους (clan), της τοπικής φυλής (tribe) και του έθνους (nation)⁸. Τον άξονα αυτόν ονομάζω «άξονα του αίματος». Θα αφήσω τις άλλες συλλογικές ταυτότητες, π.χ. των δύο φύλων, της τοπικής κοινότητας και της πολιτικής ή κομματικής ένταξης, οι οποίες δεν έχουν σχέση με την ονοματοθεσία, για μιαν άλλη εργασία⁹.

Πριν προχωρήσω, οφείλω να εκθέσω μερικά στοιχεία για τους Βλάχους και το χωριό Κεφαλόβρυσο. Σύμφωνα με την παράδοση, ο οικισμός ιδρύθηκε το 1853 από τον Σουλτάνο Αβδούλ Μετζίτ, ο οποίος μετέφερε αυτούς τους Βλάχους-από την παλιότερη εγκατάστασή τους στο βουνό Νεμέρτσικα (Μερόπη), την Παλιόχωρα, γι' αυτό η πρώτη ονομασία του χωριού ήταν Μετζιτιέ. Από τις καταγραφές όμως στο Κοινοτικό «Μητρώο αρρένων» α-

7. Έχει υποστηριχθεί από μερικούς ανθρωπολόγους ότι δεν μπορούμε να μιλάμε για διαπραγματεύση της ταυτότητας, γιατί αυτό θα αναιρούσε την ύπαρξή της: J. Friedman, «The Past in the Future. History and the Politics of Indentity», *American Anthropologist* 94 (1992) 852. Τούτο όμως μπορεί να έχει κάποια ισχύ για την ατομική ή προσωπική ταυτότητα που δεν εκτείνεται στη συλλογική. Και σ' αυτή όμως την άποψη έχουν διατυπωθεί αντιρρήσεις, γιατί πάντα υπάρχει η δυνατότητα επιλογής από περισσότερα ονόματα, βλ. M. Herzfeld, «When Exception Defines the Rules. Creek Baptismal Names and the Negotiation of Indentity», *Journal of Anthropological Research* 38 (1982) 288-302. Μάλλον πρόκειται για στρατηγικές χρήσης των διαφορετικών ταυτοτήτων, πρβ. και Smith, *The Ethnic Origins*, ό.π., σ. 166 κε· επίσης Mairilyn Strathern, «The Village as an Idea: Constructs of Village-ness in Elmdon», στο Cohen (επιμ.) *Belonging*, ό.π., σ. 247-277.

8. Χρησιμοποιώ τον όρο τοπική φυλή αντί εθνοτική ομάδα, γιατί οι Βλάχοι αυτοί αποτελούν υποδιαίρεση ευρύτερου συνόλου Βλάχων, αλλά και για τους λόγους που παραθέτω πιο κάτω. Για τη σχέση και τον ορισμό της φυλής, της εθνοδοτικής ομάδας και του έθνους, βλ. Smith, *The Ethnic Origins* ό.π., σ. 129, 148, 227, υποσ. 2 και B. Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso Editions and New Left Books, 1983.

9. Για τις ταυτότητες αυτές, βλ. γενικά Cohen (επιμ.), *Belonging*, ό.π., Για την Ελλάδα ειδικότερα: Ε. Παπαταξιάρχης και Θ. Παραδέλλης, *Ταυτότητες και φύλο στη σύγχρονη Ελλάδα, Ανθρωπολογικές προσεγγίσεις*. Καστανιάτης, Αθήνα 1992· επίσης τη μελέτη μου: «Χορός, εθνοτικές ομάδες και συμβολική συγκρότηση της κοινότητας στο Πωγώνι της Ηπείρου. Μελέτη μιας περίπτωσης», *Εθνογραφικά* 8 (1992) 71-86.

τόμων γεννημένων εκεί ήδη από το 1823, πράγμα που σημαίνει ότι οι γονείς τους ζούσαν εκεί, φαίνεται ότι ο οικισμός ήταν πολύ παλιότερος.

Το χωριό βρίσκεται στη ΒΑ. περιοχή της επαρχίας Πωγωνίου στους πρόποδες της Νεμέρτσικας ανάμεσα στα χωριά Ωραιόκαστρο (πρ. Λαχανόκαστρο), Βασιλικό (πρ. Τσαραπλανά) και Κάτω Μερόπη (πρ. Φρασιανά). Είναι κτισμένο σε υψόμετρο 650 μ. και έχει σήμερα γύρω στους 1.300 μόνιμους κατοίκους (απογραφή 1991). Ο πραγματικός πληθυσμός του πάντως είναι μεγαλύτερος, γιατί πολλοί Κεφαλοβρουσιώτες (τα 2/3) περίπου έχουν εγκατασταθεί στη Γερμανία μετά το 1962 ως εργάτες και σε άλλα ελληνικά αστικά κέντρα. Παραδοσιακή απασχόληση των Κεφαλοβρουσιωτών ήταν η ημινομαδική κτηνοτροφία. Παλιότερα μετέφεραν τα κοπάδια τους το χειμώνα στους Αγίους Σαράντα και το Αργυρόκαστρο, το καλοκαίρι στη Νεμέρτσικα και την Πίνδο (Γράμμος). Σήμερα ξεχειμάζουν στη Θεσπρωτία (Σαγιάδα και Φιλιάτες).

* * *

Οι Βλάχοι του Κεφαλόβρυσου είναι οργανωμένοι σε μεγάλες ομάδες συγγένειας. Η παραδοσιακή ονομασία τους είναι *μελιέτια*, *φάρες*, *ράτσες*, ενώ σήμερα είναι γνωστές ως *σόγια*. Οι ομάδες αυτές είναι πατρογραμμικές και εξωγαμικές. Σχηματίζονται με σημείο αναφοράς ένα μακρινό πρόγονο τρεις-τέσσερις γενιές πριν από τον πιο ηλικιωμένο πληροφορητή. Πιστεύουν ότι όλοι όσοι ανήκουν στο μελιέτι έχουν το ίδιο αίμα και κοινά χαρακτηριστικά (φυσικά στερεότυπα), που μεταβιβάζονται με το αίμα, π.χ. είναι μελαχρικοί ή ξανθοί, έχουν ιδιαίτερες συνήθειες, π.χ. θάρος κλπ.

Δεν επιτρέπεται μεταξύ τους ο γάμος σε απεριορίστους βαθμούς συγγένειας. Συνήθως το μελιέτι αντιστοιχεί σε ένα επώνυμο, εκτός από τις περιπτώσεις όπου περισσότερα μελιέτια (ομάδες δηλ. με ξεχωριστά επώνυμα) προέρχονται από άλλο παλιότερο. Η αίσθηση της κοινής καταγωγής και του κοινού αίματος σ' αυτές τις περιπτώσεις δεν επιτρέπουν να παντρευτούν μεταξύ τους, έστω και αν έχουν αλλάξει το επώνυμό τους.

Αναγνωρίζονται ως συγγενείς και με την ανταλλαγή δώρων κατά τους γάμους των μελών (*κανίσκια* κλπ.), και από τις συνεχείς επισκέψεις στα συγγενικά σπίτια. Μια άλλη υποχρέωση είναι η εκδίκηση του αίματος (βεντέτα) σε περιπτώσεις φονικών ή προσβολών, που όμως σήμερα δεν λειτουργεί σε τόση έκταση, όσο παλιότερα¹⁰.

10. Η σχέση του γένους (φάρας) με την εκδίκηση φαίνεται και από την έκφραση: «Πήρε το αίμα του πίσω» (*lo sendgili nãroi*). Εκφράσεις με σημείο αναφοράς το αίμα χρησιμοποιούνται σε κατεξοχήν πατρογραμμικές κοινωνίες. Διαφορετικού επιπέδου είναι η έκφραση: «Πήρε το δίκιο του» (*lo dhikia nãroi*), που μας παραπέμπει σε μια πιο σύνθετη οργάνωση της κοινωνίας. Για τη σχέση γένους-έθνους και βεντέτας-πολέμου, βλ. P. Loizos, «Intercommunal Killing in Cyprus», *Man* 23 (1988) 639-653.

Ο σχηματισμός των ομάδων αυτών και η εξωγαμία μας δίνουν την εικόνα γενών (clans) παρόμοιων με κείνα που γνωρίζουμε σε ορισμένες περιοχές της Ελλάδας, π.χ. τη Μάνη¹¹.

Και εδώ η καταγωγή είναι αυστηρά πατρογοναμική. Η συγγένεια από τη μητέρα είναι δευτερεύουσας σημασίας και δεν θεωρείται ότι δίνει το δικαίωμα σε κάποιον να ανήκει στο μητρικό γένος, αν και η ομοιότητα του παιδιού στη μάνα εξηγείται κατ' αυτούς από το μητρικό γάλα¹². Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η συλλογική ταυτότητα εδώ έχει καθαρά πατροπλευρικό χαρακτήρα, γιατί μόνο απ' αυτή την πλευρά μπορούν να σχηματιστούν ομάδες, και είναι αδιαπραγμάτευτη, εφόσον η έννοια του κοινού αίματος ισχύει ουσιαστικά μόνο από την πλευρά του πατέρα. Γι' αυτό το λόγο και η γέννηση εξώγαμων παιδιών ελέγχεται αυστηρότατα.

Η μόνη περίπτωση διαπραγμάτευσης των ομαδοποιήσεων αυτών είναι αν ανήκουν ή όχι και στο παλιότερο μελιέτι (επώνυμο) ή μόνο σε εκείνα που σχηματίστηκαν με την απόσχιση. Γιατί στις περιπτώσεις που έχουν αρχίσει οι ομάδες αυτές να συνάπτουν επιγαμίες μεταξύ τους, χάνεται και η συλλογική μνήμη και η αντίληψη ότι αποτελούν ομάδα με κοινό αίμα. Πρόκειται δηλ. για μια στρατηγική αναφοράς που συνδέεται με τις έννοιες περιεχόμενος-περιεχομένου που ανέφερα. Αυτό ισχύει σε μικρότερο βαθμό και για τις διακλαδώσεις των συγγενών ομάδων που σχηματίζονται με παρωνύμια ή βαφτιστικά των προγόνων αλλά δεν έχουν επισημοποιηθεί ακόμα ως επώνυμα. Ως προς τη γυναικεία πλευρά, παρόλο που η συγγένεια αναγνωρίζεται ως τα δεύτερα-τρίτα ξαδέλφια, εντούτοις είναι πολύ ρευστή και δεν δίνει τη δυνατότητα ομαδοποιήσεων. Η διαπραγμάτευση επομένως της συλλογικής ταυτότητας παρατηρείται στις οριζόντιες και όχι στις κάθετες διαιρέσεις¹³.

Το επώνυμο που δίνει τη συλλογική ταυτότητα μεταβιβάζεται κανονικά κατά τη φορά του αίματος, δηλαδή από τον πατέρα στα παιδιά. Υπάρχουν ελάχιστες περιπτώσεις που αυτό δεν συνέβη. Πρόκειται για γάμους όπου ο σύζυγος πήρε το επώνυμο του πεθερού του, γιατί εγκαταστάθηκε σάγαμπος. Ακολούθως το επώνυμο αυτό το πήραν τα παιδιά του. Η συνήθεια που ανέφερα πρέπει να είναι επίδραση από τους γεωργούς (Γκραιίκους)¹⁴

11. Βλ. τη διδακτορική διατριβή μου: *Τα γένη και η οικογένεια στην παραδοσιακή κοινωνία της Μάνης*, Αθήνα 1980.

12. Βλ. σχετικά τη μελέτη μου: «Γυναίκες, γάλα, συγγένεια: Κοινά παλαιοβαλκανικά στοιχεία στο λαϊκό πολιτισμό των βαλκανικών λαών», *Ανακοίνωση στο 7ο Διεθνές Συνέδριο Σπουδών Νοτιοανατολικής Ευρώπης*, Θεσσαλονίκη 29 Αυγούστου - 4 Σεπτεμβρίου 1994 (υπό δημοσίευση στην Επετηρίδα του Κέντρου Ερεύνης Ελληνικής Λαογραφίας Ακαδημίας Αθηνών, τόμ. 28).

13. Ο διαχωρισμός είναι συμβατικός καθώς εύκολα οι οριζόντιες διαιρέσεις μεταπίπτουν σε κάθετες και αντίστροφα.

14. Ο όρος Γκραιίκος χρησιμοποιείται από τους Βλάχους ως φυλετικό (εθνοτικό) όνομα των Ελληνοφώνων της περιοχής. Αντίθετα, το όνομα Έλληνες το χρησιμοποιούν ως εθνικό για όλες τις εθνοτικές ομάδες (Γκραιίκους και Βλάχους).

του Παγωνίου και της ευρύτερης περιοχής (επαρχία Κόνιτσας κλπ.). Παρ' όλα αυτά εδώ δεν αναιρείται η καταγωγή εξ αίματος. Και στις δύο περιπτώσεις που συνέβη αυτό, τα παιδιά των σώγαμπρων σύναψαν γάμο με το σόι της μητέρας τους (μέσα δηλ. στο επώνυμο). Η ενέργεια αυτή δείχνει ότι υπήρχε σκοπιμότητα ακύρωσης στην πράξη της αλλαγής του επωνύμου. Δηλώνουν κατηγορηματικά: «Το γεγονός ότι πήραν το επώνυμό της δεν σημαίνει πως πήραν και το αίμα της». Παρατηρείται δηλ. μια περιορισμένη διαπραγμάτευση του ονόματος (επωνύμου) αλλά όχι και του αίματος (πραγματική πατρογραμμική καταγωγή).

Επομένως το σύστημα συγγένειας στους Βλάχους του Κεφαλόβρυσου διαφέρει από τα γνωστά αμφιγραμμικά ή αμφιπλευρικά συστήματα συγγένειας που συναντάμε σε ορισμένες περιοχές της Ελλάδας και σε άλλες περιοχές του κόσμου, όπου τα μέλη των συγγενικών ομάδων μπορούν να ανήκουν σε περισσότερες από μια συγγενικές ομάδες ή να επιλέξουν αυτή που νομίζουν ότι τους εξυπηρετεί καλύτερα¹⁵. Σ' αυτά τα συστήματα η έννοια του αίματος δεν παίζει πρωταρχικό ρόλο καθώς στην επιλογή της ομάδας υπολογίζονται και άλλοι παράγοντες, π.χ. ο τρόπος εγκατάστασης μετά το γάμο, ο πλούτος και η φήμη του γένους της νύφης κλπ. Σ' αυτά τα συστήματα συγγένειας η διαπραγμάτευση της συλλογικής ταυτότητας ισχύει και για τις κάθετες διαιρέσεις, γιατί όπως έχει δείξει η ανθρωπολογική έρευνα μόνο σ' αυτού του είδους τις ομάδες συγγένειας μπορεί να υπάρξει διαπραγμάτευση της καταγωγής ή ρευστότητα της συνείδησης του «κοινώς ανήκειν».

Εδώ αυτό δεν συμβαίνει. Οι πατρογραμμικές ομάδες του Κεφαλόβρυσου είναι απόλυτα πατροτοπικές. Κατέχουν δηλ. ένα ιδιαίτερο χώρο στον οικισμό η καθεμιά. Είναι εγκατεστημένες σε οικογενειακούς μαχαλάδες που έχουν ονόματα των σογιών και τα σπίτια των μελών είναι κτισμένα το ένα κοντά στο άλλο. Παλιότερη η διευθέτηση αυτή ήταν πιο αυστηρή από ότι σήμερα.

Άλλα έθιμα που δείχνουν τη συνοχή των γενών και τη συλλογικότητα είναι η ονοματοθεσία των παιδιών, τα οποία παίρνουν ονόματα αποκλειστικά από το σόι του πατέρα. Δηλαδή του παππού και της γαριάς από την πλευρά του πατέρα αλλά και από άλλους πατροπλευρικούς συγγενείς τους, αποκλείοντας τη μητρική πλευρά. Το ίδιο ισχύει και με τη λατρεία των νε-

15. R. Firth, «A Note on Descent Groups in Polynesia», *Man* 57 (1957) αρ. 2· Mairilyn Strathern, «The Place of Kinship: Kin, Class and Village Status in Almdon Essex», Cohen (επιμ.) *Belonging*, ό.π., σ. 72-100· πρβ. και τη μελέτη μου: «Αμφιγραμμικές ομάδες καταγωγής και γαμήλια στρατηγική στους Αλβανόφωνους της ΝΑ. Αττικής-Λαυρεωτικής (1850-1940)», *Πρακτικά Ε΄ Επιστημονικής Συνάντησης ΝΑ. Αττικής* (Παιανία Δεκ. 1991), Παιανία 1994, σ. 147-224, καθώς και στο υπό δημοσίευση βιβλίο μου, *Τα παιδιά της σιωπής. Οικογένεια, συγγένεια και γάμος στους Αρβανίτες της ΝΑ. Αττικής-Λαυρεωτικής (1850-1940)*, από τις Εκδόσεις Παρουσία.

κρών του σογιού. Στα ειδικά βιβλιάρια (*cartā di mortì*) που διατηρούν στο εικόνισμα γράφουν τους νεκρούς συγγενείς από τον πατέρα αλλά όχι και από τη μητέρα. Τους συγγενείς αυτούς τους γράφουν οι αδελφοί της μητέρας τους. Κάθε σόι επίσης, έχει ιδιαίτερα σημάδια, μια γραμμή (*ρίγα*), κλπ. που υφαίνονται οι γυναίκες στα σακιά (*χαράρια*). Αυτό γίνεται, για να μην αναμιγνύονται τα πράγματα κατά τις εποχικές μετακινήσεις τους αλλά και για να μην μπερδεύονται τα σακιά όταν τα πλένουν οι γυναίκες στην πηγή. Η πατρογραμμικότητα φαίνεται και όταν κατασκευάζουν γενεαλογικά δέντρα. Σ' αυτά δεν γράφουν τις γυναίκες αλλά μόνο τους άνδρες του γένους, γιατί όπως δηλώνουν οι γυναίκες χάνονται¹⁶.

Οι κοινωνικο-οικονομικές αλλαγές που παρατηρούνται μετά το 1962 με τη μετανάστευση στη Γερμανία δεν επέδρασαν καθόλου ή επέδρασαν πολύ λίγο στη μεταβολή της συλλογικής ταυτότητας ως προς την πατρογραμμική καταγωγή των μελών του γένους. Το σύστημα παραμένει μέχρι σήμερα αυστηρά πατρογραμμικό. Κάποια μικρή χαλάρωση (διαπραγματεύση) σε ατομικό επίπεδο παρατηρείται ως προς την ονοματοθεσία και τη λατρεία των νεκρών με επέκταση μερικές φορές και σε συγγενείς από τη μητρική πλευρά, αλλά αυτό δεν αναιρεί το βασικό κανόνα¹⁷. Δεν μπορούμε να μιλάμε ακόμα για αμφιγραμμικές ομάδες καταγωγής ή για αμφιπλευρικό σύστημα. Απλώς γίνεται κάποια συζήτηση με αποτέλεσμα μια μικρή υποχώρηση χάριν της γυναικείας πλευράς.

* * *

Πέρα από τη συνείδηση ότι ανήκουν στις παραπάνω ομάδες οι Βλάχοι έχουν συνείδηση ότι ανήκουν και σε μια ιδιαίτερη πολιτισμική και γλωσσική ομάδα. Αναγνωρίζουν την ιδιομορφία τους σε σχέση με τα γειτονικά χωριά των Γκραϊκών αλλά και με τους άλλους νομάδες κτηνοτρόφους, π.χ. Σαρακατσάνους. Και οι μεν πρώτοι είναι γεωργοί και η αντίθεση εκδηλώνεται και στον οικονομικο-κοινωνικό τομέα. Οι διαφορές τους όμως με τους Σαρακατσάνους εκ πρώτης όψεως δεν είναι φανερές¹⁸.

16. Βλ. παρόμοια παραδείγματα από τη Μάνη στη διδακτορική διατριβή μου: *Τα γένη*, ό.π., σ. 54, υποσ. 16.

17. Βλ. την προβληματική για τη διαπραγματεύση του ονόματος: M. Herzfeld, «When Ex-ception», ό.π.

18. Αναφέρω μερικά παραδείγματα: Οι Βλάχοι του Κεφαλόβρυσου αναγνωρίζουν ότι έχουν και εκείνοι στοργυλές καλύβες. Υποστηρίζουν μάλιστα ότι των Σαρακατσάνων είναι καλύτερες, δεχόμενοι επιπλέον ότι οι Βλάχοι τις έχουν μμηθεί. Επισημαίνουν όμως ότι σ' αυτούς τις καλύβες τις φτιάχνουν οι άνδρες, ενώ στους Σαρακατσάνους οι γυναίκες. Αυτό όμως δεν είναι παρά ενμέρει αλήθεια, γιατί και στους δύο πληθυσμούς άνδρες και γυναίκες συνεργάζονται (οι άνδρες κατασκευάζουν το σκελετό, οι γυναίκες τα υπόλοιπα): Γ. Β. Καββαδίας, *Σαρακατσάνοι. Μια ελληνική ποιμενική κοινωνία*, Λούση Μπρατσιώτη, Αθήνα 1991, σ. 160.

Το θέμα της γλώσσας είναι γι' αυτούς η σημαντικότερη διαφορά για την εθνοτική-φυλετική τους συνείδηση σε σχέση με τους Σαρακατσάνους, έστω και αν αναγνωρίζουν ότι ορισμένες λέξεις είναι κοινές και στις δυο ομάδες (π.χ. *στράνιε*=ρούχα, *βάτρα*=εστία κλπ.) και ότι η γλώσσα τους έχει πολλές αρχαίες ελληνικές λέξεις. Σε πολλές περιπτώσεις τονίζουν ακόμα και τις γλωσσικές μικροδιαφορές, δείχνοντας ότι έχουν αρκετά αναπτυγμένη την εθνογλωσσική τους συνείδηση. Π.χ. Βλάχος κτηνοτρόφος από το Κεφαλόβρυσο μου τόνισε τη διαφορά Γκραικών και Βλάχων, όταν χρησιμοποιούν τη λέξη *βακρ*' (έτσι ονομάζουν το πρόβατο με μαύρο πρόσωπο και μαύρα πόδια), ότι δηλ. οι Βλάχοι λένε *οάκρ*' και οι Γκραικοί (Σαρακατσάνοι) *βάκρ*¹⁹.

Υποστηρίζουν πάντως αυτοί ότι παλιότερα οι Βλάχοι και οι Σαρακατσάνοι αποτελούσαν μια ομάδα και μιλούσαν μόνο ελληνικά. Συγκεκριμένα λένε ότι ήταν δυο αδελφοί που αποφάσισαν να χωρίσουν και ο ένας είτε θα μιλήσω ελληνικά και ο άλλος θα μιλήσω βλάχικα. Έτσι υπάρχουν αυτές οι δυο γλώσσες στους νομάδες κτηνοτρόφους, αλλά η καταγωγή των πληθυσμών είναι κοινή. Αυτή η διήγηση πέρα από του να αποτελεί ένα αιτιολογικό μύθο, μια επινόηση για τη λατινοφωνία των Βλάχων επιβεβαιώνει τη διαπίστωση ότι οι ίδιοι βρίσκουν πολλά κοινά πολιτισμικά στοιχεία στους Σαρακατσάνους και ότι στο βάθος υπάρχει η συνείδηση της κοινής καταγωγής. Δείχνει επιπλέον τη νοοτροπία των κτηνοτρόφων αυτών οι οποίοι δεν μπορούν να συλλάβουν με άλλο τρόπο τη διαφοροποίηση και τη διαίρεση παρά σαν μια διαδικασία οικογενειακής διαίρεσης ή απόσχισης από το γένος (φάρα). Πρόκειται για την ιδεολογία του ονομαζόμενου στην Ανθρωπολογία πολυτεμαχισμένου συστήματος (*segmentary system*), το οποίο εδώ συνδέεται άμεσα με την έννοια του αίματος²⁰.

Τονίζουν ακόμα ότι η εστία (*βάτρα*) στους Σαρακατσάνους είναι στο κέντρο της καλύβας, ενώ σ' αυτούς στην άκρη της. Αυτό συνδέεται με την αυστηρότερη διαίρεση κατά φύλα στους Βλάχους καθώς οι δύο ξεχωριστοί χώροι στη βλάχικη στρογγυλή καλύβα προορίζονται ο αριστέρος για τους άνδρες και ο δεξιός για τις γυναίκες. Αξιοσημείωτο είναι ότι ο συλλογική ταυτότητα συνειδητοποιείται και με τις ελάχιστες αυτές πολιτισμικές διαφορές, πρβ. Α. Ρ. Cohen, *The Symbolic Construction of community*, Key Ideas, Λονδίνο 1985, *passim*, καθώς και R. Handler, «On Dialogue and Destruction Analysis: Problems in Narrating Nationalism and Ethnicity», *Journal of Anthropological Research* 41 (1985) 177-178.

19. Οι αντιλήψεις αυτές αποτελούν αντικείμενο μελέτης της Εθνογλωσσολογίας, βλ. B. Gardin και J.B. Marcellesi, *Introduction à la sociolinguistique* 1975· επίσης Isabel Lemmet, «Place, Community and Bilingualism in Blaenau Efestiniog», στο Cohen (επιμ.), *Belonging*, ό.π., σ. 219· πρβ. και F. Barth (επιμ.), *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organisation of Culture Difference*, Little Brown & Co, Boston 1969.

20. Βλ. για τη σημασία των μύθων (*mythomoteurs*) στη συγκρότηση αυτών των ομάδων καθώς και για την εναλλακτική χρήση των όρων γένος-έθνος στην αρχαία Ελλάδα: Smith, *The Ethnic Origins* ό.π. σ., 14, 24, 61, 152, 178· επίσης για την αντίληψη της «εθνότητας» ως φαινομένου που ανάγεται στη συγγένεια, στο ίδιο έργο, ό.π., σ. 275, υποσ. 1. Για αντίθετες εθνοτικές διεργασίες, βλ. Maryon McDonald, «Celtic Ethnic Kinship and the Problem of Being

Οι Βλάχοι του Κεφαλόβρυσου γνωρίζουν την ύπαρξη των άλλων ομάδων Βλάχων, λατινοφώνων δηλ. πληθυσμών, τους θεωρούν όμως απομακρυσμένους και η εικόνα που έχουν γι' αυτούς είναι πολύ θολή. Άλλωστε γάμοι με αυτές τις βλάχικες ομάδες δεν επιτρέπονται μέχρι σήμερα. Για τους Κουτσόβλαχους ειδικότερα αναγνωρίζουν ότι έχουν κάποιες γλωσσικές διαφορές στο λεξιλόγιο και την προφορά. Λένε π.χ.: «όταν εμείς θέλουμε να πούμε “δεν ντρέπεται”, λέμε “ νου τσ'αρσένι”, ενώ αυτοί λένε “νου τσ'αρσίνε”». «Εμείς το κρέας το λέμε “κάχε”, αυτοί το λένε “κάρνε” » κλπ. Βλέπουμε δηλ. να σχηματίζεται εδώ μια γλωσσική κοινότητα ακόμα και μεταξύ διαλέκτων που είναι ουσιαστικά μια πολιτισμική κοινότητα, με υπερτονισμό όπως ανέφερα και των πιο ασήμαντων γλωσσικών διαφορών. Η πιο εμφανής όμως διαφορά τους και για τους ξένους είναι η προφορά από τους Βλάχους του Κεφαλόβρυσου του ρ ως γ-χ κάτι που απουσιάζει από τους Κουτσόβλαχους²¹. Θεωρούν όμως ότι διαφέρουν και ως προς πολλά άλλα πράγματα.

Εκτός από τα συγκεκριμένα στοιχεία διαφοράς που ανέφερα, οι Βλάχοι του Κεφαλόβρυσου δεν δίνουν πάντα σαφή εικόνα της ομάδας τους ή τη χρησιμοποιούν ανάλογα με το συνομιλητή π.χ. μορφωμένος Κεφαλοβρυσιώτης Βλάχος μου ανέφερε ότι αυτοί είναι Κουτσόβλαχοι, επειδή ίσως νόμιζε ότι δεν γνώριζα τις διαφορές. Όταν του επισήμανα τη διαφορά, αυτός πρόθεσε: «*Βέβαια αυτοί είναι Αρουμείν, ενώ εμείς Ρυμαίν*».

Η συνείδηση των Βλάχων του Κεφαλόβρυσου ξεκινάει από ένα εντελώς γενικό τοπικό κριτήριο, το οποίο δεν είναι σαφές αν συνδέεται με την έννοια της τοπικής κοινότητας ή με την έννοια της τοπικής φυλής (tribe). Το «εμείς» της ομάδας αυτής είναι πολύ ρευστό και αρκετές φορές όταν το χρησιμοποιούσαν, δεν μπορούσα να κατανοήσω σε ποια ομάδα αναφέρονταν. Συνδέεται αφενός με το χωριό, αφετέρου με την ιδιαίτερη καταγωγή των κατοίκων από τη Φράσαρη της Βορείας Ηπείρου, δηλαδή με τους Φρασαριώτες Βλάχους. Στενή συγγένεια αναγνωρίζουν επίσης και με τους Βλάχους του Αγρινίου για τους οποίους αναφέρουν ιστορίες πως έφυγαν από την Παλιόχωρα και εγκαταστάθηκαν εκεί. Μέχρι τελευταία μάλιστα είχαν με αυτούς σχέσεις επιγαμίας. Τις επαφές τους τις διατηρούν ακόμα και σήμερα λόγω της συγκοινωνιακής οδού Αθηνών-Ιωαννίνων που διέρχεται από τα χωριά τους.

Κυριότερο στοιχείο στη διαμόρφωση της πίστης ότι με αυτούς, καμιά φορά και με τις άλλες ομάδες Βλάχων έχουν κοινή καταγωγή, αποτελούν

English», *Current Anthropology* 27 (1986) 333-348.

21. Οι γλωσσικές διαφορές διευκολύνουν τη συνειδητοποίηση της διαφορετικής ταυτότητας: Cohen (επιμ.), *Belonging*, ό.π. και Smith, *The Ethnic Origins*, ό.π., σ. 26.

τα επώνυμα, τα οποία τους διευκολύνουν να αναγνωρίζονται ακόμα και αν η βλάχικη γλώσσα έχει εγκαταλειφθεί²². Η τελευταία παρατήρηση είναι σημαντική, γιατί δείχνει ότι η γλώσσα στο πλαίσιο μιας παρόμοιας οργάνωσης αποκτά δευτερεύουσα σημασία²³. Έχουν δηλ. κοινό σημείο αναφοράς κατά τη διαπραγμάτευση της συλλογικής ταυτότητάς τους το επώνυμο και τη θέση ότι η πατρογοναμική ομάδα (σόι, φάρα) συνδέεται με το επώνυμο και το επώνυμο με το κοινό αίμα. Η ιδεολογία αυτή συνδέεται με την έννοια του γένους-φάρας (clanship). Άλλωστε οι παραδοσιακοί όροι που χρησιμοποιούν γι' αυτές τις φυλετικές-εθνοτικές διαιρέσεις τους ταυτίζονται με τους αντίστοιχους για το γένος (μελιέτι, φάρα, ράτσα).

Οι Βλάχοι του Κεφαλόβρυσου χρησιμοποιούν, για να δηλώσουν την ομάδα τους, αυτοπροσδιοριζόμενοι την ονομασία *Ρυμαίν*. Χρησιμοποιούν όμως και τον όρο Βλάχοι που είναι ένας ετεροπροσδιορισμός που τους έχει δοθεί από έξω. Με κανένα τρόπο δεν θέλουν να χρησιμοποιείται, όπως ήδη ανέφερα, η ονομασία Αρβανιτόβλαχοι, που για κάποιους λόγους επικράτησε μεταξύ των συγγραφέων αλλά και των λογίων Βλάχων και με αυτή είναι γνωστοί σαν μια ιδιαίτερη υποδιαίρεσή τους. Υποστηρίζουν επιπλέον ότι δεν υπάρχουν Αρβανιτόβλαχοι στο Πωγωνί. Θεωρούν ότι η ονομασία αυτή σημαίνει Αρβανίτες νομάδες κτηνοτρόφοι (βλάχοι). Λένε ότι αυτοί δεν είναι Αρβανίτες αλλά γνήσιοι Ηπειρώτες Έλληνες και το ίδιο απαιτούν και για τους άλλους Βλάχους της Βορείου Ηπείρου. Μερικοί δέχονται όμως ότι έτσι μπορεί να ονομάζονται οι Βλάχοι της Αλβανίας. Όταν τους αντέτεινα ότι τον όρο Αρβανιτόβλαχοι τον χρησιμοποιούν και οι δικοί τους και πως τους τον έχουν δώσει, επειδή πηγαινόερχονταν στην Αλβανία και γνώριζαν και αρβανίτικα, φέρνοντας σαν παράδειγμα ότι τους μετανάστες στη Γερμανία τους ονομάζουν οι ίδιοι Γερμανούς, δεν πείσθηκαν. Αποτέλεσμα μια ψυχρότητα η οποία όμως δεν κράτησε για πολύ (μια-δυο μέρες).

Ευκολότερα οι περισσότεροι δέχονται το όνομα Καραγκούνηδες, αν και με αυτό, έστω και ετεροπροσδιοριζόμενοι, εννοούν περισσότερο τους σκηνίτες Βλάχους. Στην ταξινόμηση εξάλλου των διάφορων ομάδων Βλάχων που

22. Για την εξάπλωση των επωνύμων και τη γενετική σύνθεση του πληθυσμού, βλ. C. G. N. Mascie-Taylor, «The Distribution of Surnames in England and Wales. A Model of Genetic Distribution», *Man* 25 (1990) 521-530.

23. Δομικά-σημειολογικά η γλώσσα συνδέεται με τη μητέρα (πρβ. την έκφρασή τους ότι «τα βλάχικα είναι η μητρική μας γλώσσα») και επομένως με το γάλα. Χαρακτηριστική είναι η έκφραση Βλάχου της Βλάχικης Αδελφότητας στη Γαλλία σε δικούς μας Βλάχους που τους επισκέφθηκαν, όταν είδαν ότι τα μικρά παιδιά τους δεν μιλούσαν βλάχικα, ενώ των εργατεστημένων εκεί Βλάχων τα μιλούσαν άριστα: «Εννιά μήνες σας κράταγε αυτή η μάνα στην κοιλιά της, πώς μπορείτε να αφήστε τη γλώσσα της μάνας;». Η μητρική συγγένεια όμως καθώς και γλωσσική προέκτασή της δεν είναι τόσο ισχυρές, σε σχέση με την αντίστοιχη πατροπλευρική που συνδέεται με το αίμα, το γένος, την τοπική φυλή και την εθνικότητα.

μιλούν τη δική τους διάλεκτο περιλαμβάνουν, εκτός από τους Κολωνιάτες, και τους σκηνίτες, τους οποίους όμως κατατάσσουν σε χαμηλή κοινωνική θέση. Οι ομάδες αυτές των Βλάχων σύμφωνα με τις πληροφορίες τους φθάνουν μέχρι τα Σκόπια και τη Φλώρινα, ενώ υπάρχουν εγκατεστημένοι, εκτός από την περιοχή Αγρινίου, και στη Θεσσαλία (Αλμυρό) και Θεσσαλονίκη (περιοχή Κρύας Βρύσης)²⁴.

Μια ιδιαίτερη κατηγορία Βλάχων είναι οι λεγόμενοι *Γκουμπλιάροι*. Οι Βλάχοι του Κεφαλόβρυσου έχουν πολύ συγκεχυμένη ιδέα και εικόνα γι' αυτούς. Η σύγχυση σε μεγάλο βαθμό οφείλεται στο χαμηλό και ασταθές κοινωνικό status των Γκουμπλιάρων. Λένε ότι οι Γκουμπλιάροι είναι άλλη φάρα, άλλη ράτσα, είναι μπασταρδόβλαχοι και «χωρίζουν» (ξεχωρίζουν) απ' αυτούς και στην ψευτιά και στην κλεψιά αλλά και στα ήθη και στα έθιμα. Οι περισσότεροι πληροφορητές υποστηρίζουν ότι οι Γκουμπλιάροι προέρχονται από μια περιοχή ή ένα χωριό της Βορείου Ηπείρου κοντά στην Πρεμετή. Για τους πληροφορητές το κυριότερο χαρακτηριστικό τους είναι ότι δεν μιλούν καλά τα βλάχικα. Μερικοί δέχονται ότι και τους δικούς τους (Κεφαλοβρυσιώτες) που έχουν φύγει από το χωριό, τους αποκαλούν με αυτό το όνομα, όταν αρχίζουν να ξεχνούν τη γλώσσα τους, άλλοι όμως το αρνούνται.

Οι Γκουμπλιάροι είναι κατά την άποψη τους φτωχοί Βλάχοι που δεν είχαν δικά τους κοπάδια και βοσκοτόπους και εγκαθίσταντο σε χωριά γεωργών (Γκραιίκων), όπου δούλευαν σαν τσοπάνοι. Τους κατατάσσουν πολύ χαμηλά στην κοινωνική ιεραρχία και το όνομά τους το αναφέρουν σαν βρυσιά. Αποφεύγουν τους γάμους με αυτούς. Τους κατηγορούν ότι όχι μόνο έχουν αφήσει τη γλώσσα τους αλλά αυτοί πρώτοι έκαναν γάμους με Γκραιίκους, παραβιάζοντας έτσι την ενδογαμία της ομάδας (τοπικής φυλής). Όταν χρησιμοποιούν το όνομα για τους δικούς τους είναι εγκατεστημένοι σε άλλα χωριά, τους λένε υπό τύπο αστείου ή ειρωνικά π.χ. «σαν Γκουμπλιάρης μιλάς» ή επιτιμητικά: «Γκουμπλιάρης είσαι;», γιατί έχουν ξεχάσει τη γλώσσα τους και τις συνήθειές τους²⁵.

24. Οι Βλάχοι του Κεφαλόβρυσου ταξινομούν τους Βλάχους γενικά σε: 1) Φρασαριώτες, 2) Κολωνιάτες που προέρχονται, όπως λένε από τους πρώτους. 3) Μοσχόβλαχους της Πίνδου. Είναι οι γνωστοί Κουτσόβλαχοι. Δεν γνωρίζω τι σχέση έχει η ονομασία αυτή με τους Βλάχους της Μοσχόπολης. 4) Γυφτόβλαχοι, της περιοχής Αλεξάνδρειας Ημαθίας που γυρίζουν με τις αρκούδες. Δεν καταλαβαίνουν τη γλώσσα τους. Πρόκειται για τσιγγάνους προερχόμενους από τη Ρουμανία. 5) Τσίπηδες της περιοχής Κιλκίς με τόπο προέλευσης τη Γράμμουστα. Από άποψη φυσικής εμφάνισης θεωρούν τους Κουτσόβλαχους ξανθούς, τους δικούς τους μελαχροινούς και τους Σαρακατσάνους καστανούς (καστανούς).

25. Υποστηρίζεται ότι το όνομα μπορεί να έχει σχέση με τη λέξη «κουμπάροι», επειδή αυτοί οι Βλάχοι έρχονται σε σχέσεις πνευματικής συγγένειας από συμφέρον με τους χωρικούς (αναζήτηση βοσκοτόπων, πρόσληψη σε εργασία κλπ.). Άλλοι πιστεύουν ότι ετυμολογείται από τη λέξη *ακουμπάρε* και σημαίνει *ακουμπισμένοι, προσκνημένοι, αγορασμένοι*, βλ. Αλεξιάκης «Χορός, εθνοτικές ομάδες», ό.π. σ. 73, 82, υποσ. 25· πρβ. και Σπ. Στούπης, *Πωγωνησιακά και Βησσανιώτικα*, ό.π., σ. 97.

Πολλοί από τους πληροφορητές μου δήλωσαν ότι παλιότερα δεν γνώριζαν ότι οι Βλάχοι είναι τόσο πολυάριθμοι και εξαπλωμένοι. Αυτό άλλαξε τα τελευταία χρόνια, με την επικοινωνία. Υποστηρίζουν μάλιστα, αυτό όμως δεν είναι δυνατόν να ελεγχθεί, ότι μόνο στην Αλβανία (Βόρειο Ήπειρο) πρέπει να είναι 400-500.000²⁶. Κατά τους πληροφορητές στις άλλες περιοχές της Αλβανίας δεν υπάρχουν παρά μεμονωμένοι, εγκαταστημένοι (εκτοπισμένοι) εκεί από το κομμουνιστικό καθεστώς. Η επικρατούσα άποψη πάντως μεταξύ τους για το βλάχικο στοιχείο είναι ότι παλιότερα ήταν πιο πολυάριθμοι και ότι οι περισσότεροι Έλληνες (εννοούν Ελληνόφωνοι) ήταν πρώτα Βλάχοι. Η άποψη αυτή μπορεί να δεχθεί πολλές ερμηνείες.

* * *

Θα αναφερθούμε τώρα σε ένα πολυσυζητημένο θέμα της συλλογικής ταυτότητας των Βλάχων αυτών: την εθνική συνείδηση. Η προσέγγιση όμως θα είναι ανθρωπολογική, δηλαδή εσωτερική (emic-etic προσέγγιση) και επικεντρωμένη στη συγκεκριμένη περίπτωση των Βλάχων του Κεφαλόβρυσου²⁷. Το ερώτημα είναι πώς αντιλαμβάνονται την εθνική καταγωγή τους, πώς συνειδητοποιούν την ελληνικότητά τους και πώς βλέπουν τις σχέσεις τους με τους άλλους λαούς της ευρύτερης περιοχής. Είναι γεγονός πάντως ότι οι Βλάχοι αυτοί δεν πολυαρέσκονται να συζητούν παρόμοια θέματα, γιατί θεωρούν ότι μάλλον κακό κάνουν πάρα καλό²⁸. Απ' την αρχή δείχνουν να μην είναι διατεθειμένοι να διαπραγματευτούν σχετικά. Μερικές φορές όμως συμβαίνει μόνοι τους ή μεταξύ τους σε μια εθνική ρητορική να εκφράζουν τις απόψεις τους.

Σημειώνω ότι η Κοινωνική Ανθρωπολογία δεν ασχολήθηκε με θέματα εθνισμού και εθνικισμού παρά εντελώς πρόσφατα. Το ενδιαφέρον της το είχε μονοπωλήσει η μελέτη των εθνοτικών ομάδων (φυλών) και εθνοτήτων (ethnies). Η Ιστορία, αντίθετα, έχει ασχοληθεί περισσότερο με θέματα εθνογένεσης και με ευρύτερα σύνολα, όπως είναι τα έθνη, παίρνοντας σαν δεδο-

26. Ο καθηγητής Winnifrieth σε μια νεότερη εκτίμησή του τους υπολογίζει σε 200.000, βλ. ανακοίνωσή του: «Οι Βλάχοι στην Αλβανία», Διεθνές Συνέδριο «Οι Βλάχοι στην Ιστορία του Ελληνισμού. Παρελθόν-προοπτικές» (Βέροια 25-26 Ιουνίου 1994).

27. Πρβ. R. Feleppa, «Emics, Etics, and Social Objectivity», *Current Anthropology* 27 (1986) 243-255· επίσης Handler, «On Dialogue and Destructive Analysis», *ό.π.*, σ. 178.

28. Υπήρξα μάρτυρας σύγκρουσης φίλων Βλάχων σε συζήτηση με Γκραιίκους στο Δολό Πωγωνίου, όπου θίχτηκαν παρόμοια θέματα. Αυτό είναι απόδειξη ότι η εθνική τους ταυτότητα είναι αδιαπραγμάτευτη. Για παρόμοιες αντιλήψεις σε σχέση με την εθνική ή εθνοτική ταυτότητα και για τη χρήση των κατάλληλων ονομάτων, βλ. Sidset Saugestad Larsen «The Two Sides of the House. Identity and Social Organisation in Kilbroney Northern Ireland», στο Cohen (επιμ.) *Belonging*, *ό.π.* 137 κ.ε.

μένο ότι η συγκρότησή τους, συνδέεται άμεσα με την πολιτική οργάνωσή τους σε κράτη. Τα τελευταία χρόνια με τη σύγκλιση Ανθρωπολογίας και Ιστορίας άρχισε και η Ανθρωπολογία να ασχολείται με προβλήματα εθνισμού και εθνικισμού²⁹.

Άλλωστε η έννοια του εθνικισμού ήταν εξαρχής φορτισμένη με αρνητικά αξιολογικά κριτήρια, επειδή ταυτιζόταν με το σοβινισμό. Ο όρος εθνισμός δεν υπάρχει στη διεθνή επιστημονική βιβλιογραφία, ενώ η έννοια του πατριωτισμού είναι εντελώς διαφορετική. Αρνητικά φορτισμένος ήταν και εθνοτισμός-φυλετισμός (ethnicism-tribalism) που αναφέρεται σε μικρότερες εθνοτικές ή φυλετικές ομάδες³⁰. Όλα αυτά πάντως είναι θέματα που συνδέονται με την πολιτική. Είναι αδύνατον να μην προχωρήσει κανείς στην πολιτική, όταν ασχολείται με τον εθνισμό και τον εθνικισμό. Αυτό έχει επισημανθεί από τους ανθρωπολόγους και έχει γίνει μεγάλη συζήτηση, γιατί ορισμένοι γηγενείς ανθρωπολόγοι έχουν χρησιμοποιήσει τα δεδομένα της Ανθρωπολογίας, για να υποστηρίξουν εθνικές ή εθνικιστικές απόψεις³¹.

Τους Αλβανούς λοιπόν οι γεροντότεροι τους ονομάζουν ή τους θεωρούν ακόμα και σήμερα Τούρκους λόγω της θρησκείας τους, ενώ τους Σλάβους (Σέρβους, Βούλγαρους), της Βαλκανικής τους θεωρούν ξένα στοιχεία στην περιοχή. Στις συζητήσεις μου μαζί τους ποτέ δεν αναφέρθηκαν από μόνοι τους και ούτε θεώρησαν αναγκαίο να κάνουν λόγο για τους λαούς αυτούς, εκτός από την αντίρρησή τους να ονομάζονται Αρβανιτόβλαχοι, παίρνοντας σαν δεδομένο ότι οι παραπάνω λαοί δεν έχουν καμιά εθνική ή πολιτισμική σχέση με αυτούς.

Το θέμα γίνεται κάπως πιο περίπλοκο όσον αφορά τους Ιταλούς και τους Ρουμάνους, εφόσον η βλάχικη γλώσσα είναι λατινογενής. Οι Βλάχοι του Κεφαλόβρυσου, οι οποίοι έχουν, όπως ήδη ανέφερα, πολύ αναπτυγμένο το αίσθημα της γλώσσας δεν αρνούνται την προέλευσή της από τη λατινική. Σε ορισμένα τραγούδια τους οικτίζουν αυτούς που άφησαν τη βλάχικη γλώσσα³², ενώ όλοι οι πληροφορητές μου δήλωσαν ότι θα στενοχωριόνταν, αν χανόταν η γλώσσα τους, γιατί είναι «ωραία γλώσσα» και έχει αρχαία ι-

29. E. Gellner, *Έθνη και εθνικισμός*, μετάφρ. Δώρας Λαφαζάνη, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1992· πρβ. και Smith, *The Ethnic Origins*, ό.π.: Handler, «On Dialogue and Destructive, Analysis», ό.π. σ. 171-82.

30. Smith, *The Ethnic Origins*, ό.π., σ. 148, 168· Hobsbawm, ό.π., σ. 192.

31. Πρβ. J. Spencer, «Writing Within. Anthropology, Nationalism and Culture in Sri Lanka», *Current Anthropology* 31 (1990) 283-299. Αυτό σημαίνει ότι ουδέτερη στάση είναι αδύνατο να υπάρξει σε τέτοια θέματα και επομένως και αντικειμενικότητα. Είναι φυσικό από την «ουδετερότητα» να ωφελούνται εκείνοι που βρίσκονται σε ευνοϊκότερη θέση. Για παρόμοια αυτοσυναιρούμενη επιστημονική ουδετερότητα, πρβ. Loizos, «Intercommunal Killing...», ό.π.

32. Στο Κεφαλόβρυσο κυκλοφορούν κασέτες με τραγούδια της γνωστής Βλάχας τραγουδίστριας από την Κορυτσά Έλλης Φάρα, τα οποία αναφέρονται σ' αυτό το θέμα.

στορία, όπως τα γκραιμικά (ελληνικά). Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι οι ίδιοι δέχονται και την καταγωγή τους από την Ιταλία, τους Ρωμαίους ή τους Ρουμάνους. Μερικοί μάλιστα φθάνουν σε σημείο να αρνούνται οποιαδήποτε σχέση του ονόματος Ρυμαίν με το Romanus, Ρωμαίος (Ρωμικός) κλπ. Λένε ότι όσοι υποστηρίζουν την άποψη αυτή, πρέπει να είναι πληρωμένοι από τη ρουμάνικη προπαγάνδα. Προτείνουν μάλιστα, παρετυμολογώντας ότι το Ρυμαίν ή Αρουμαίν είναι σύνθετη λέξη και σημαίνει «αυτοί που έμειναν». Το συνδέουν ακόμα και με το εθνικό Αρμένιοι.

Το γεγονός της λατινοφωνίας τους το εξηγούν με μια παράδοση που μπορεί να είναι και ένας αιτιολογικός μύθος με την ανθρωπολογική σημασία του όρου³³, ότι προέρχονται από τους αιχμάλωτους Ηπειρώτες που μετέφερε ο Ρωμαίος στρατηγός (πρόκειται για τον Αιμίλιο Παύλο) μετά την υποταγή της Ηπείρου (μάχη της Πύδνας 168 π.Χ.) στην Ιταλία και τους εγκατέστησε στην περιοχή Μπούρτζι, όπου έμαθαν τα βλάχικα. Γι' αυτό, υποστηρίζουν, τους ονομάζουν και Μπουρτζόβλαχους. Κάποια στιγμή της ιστορίας, όταν πολέμησαν υπέρ του ρωμαϊκού κράτους, οι ηγεμόνες τους υποσχέθηκαν ότι θα πραγματοποιήσουν όποια χάρη τους ζητήσουν. Τότε αυτοί δήλωσαν ότι επιθυμούν να επιστρέψουν στην πατρίδα τους την Ήπειρο.

Η παραπάνω διήγηση αν και φαίνεται λόγιο κατασκευάσμα είναι πολύ παλιά καθώς γέροντες 80 χρόνων αναφέρουν ότι την έχουν ακούσει από τους παππούδες τους και τους πατέρες τους. Είναι όμως πρόβλημα πως έφθασε σ' αυτούς τους Βλάχους, οι οποίοι μέχρι τελευταία ήταν αγράμματοι και δεν είχαν δικούς τους λόγιους (δάσκαλους, καθηγητές, ιερείς κλπ.). Ενδεχομένως τη δανείστηκαν από κάποια ομάδα Βλάχων πιο εξελιγμένη μορφωτικά, π.χ. τους Κουτσουβλάχους³⁴.

Σε ορισμένες περιπτώσεις την παραπάνω ιστορία τη χρησιμοποίησαν κατά τη γερμανοϊταλική κατοχή, αφενός για να ξεφύγουν από την υποχρέωση να προμηθευτούν ρουμάνικες ταυτότητες, αφετέρου για να προκαλέσουν την αντίδραση των Ιταλών σ' αυτή την ρουμάνικη πολιτική. Όπως δείχνει η παραπάνω διήγηση, υπάρχει εδώ μια μορφή διαπραγμάτευσης, η οποία όμως αφορά μόνο τη γλώσσα και όχι την ελληνική καταγωγή τους και την εθνική τους ταυτότητα, τις οποίες θεωρούν αδιαπραγμάτευτες.

Κάτι παρόμοιο ισχύει και για τους Ρουμάνους. Οι περισσότεροι και σοβαρότεροι πληροφορητές μου, ενώ αναγνωρίζουν τη συγγένεια της γλώσσας τους με τη ρουμάνικη, εντούτοις αρνούνται ότι μπορούν να συνεννοηθούν με αυτούς. Μερικοί που έχουν ακούσει ρουμάνικους ραδιοσταθμούς υποστηρίζουν ότι μόνο οι αριθμοί και ορισμένες άλλες εκφράσεις, π.χ. «καλό

33. Pqβ. Smith, *The Ethnic Origins*, ό.π., σ. 14, 24.

34. Γραπτή αναφορά αυτής της παράδοσης έχουμε από τον Σπύρο Στούπη το 1962, που δηλώνει ότι προέρχεται από τα γραφόμενα των διδασκάλων Ευ. Παγούνη και Ηλία Γκάγκα, χωρίς καμιά άλλη μνεία: Σπύρος Στούπης, *Παγωνησιακά και Βησσανιώτικα*, ό.π., σ. 97.

ξημέρωμα», (apritā bunā) είναι ίδιες και ότι κατά τα άλλα δεν μπορούν να κατανοήσουν τη γλώσσα τους. Αναφέρω σχετικό παράδειγμα: Πληροφορητής μου δήλωσε ότι οι Βλάχοι δεν έχουν καμιά σχέση με τους Ρουμάνους και ανέφερε ότι κάποτε συνάντησε ένα Ρουμάνο, ο οποίος τον ρώτησε αν μιλάει βλάχικα, λέγοντας: «στι ρουμανέστι;» Ο πληροφορητής μου συμπλήρωσε: «Αν ήταν το ίδιο θα έλεγε: “στι ρουμινέστι;”»³⁵.

Τα παραπάνω δείχνουν ότι υπάρχει διαπραγμάτευση για τη γλώσσα αλλά οι συνομιλητές μου, με μια ιδιόμορφη εθνική ρητορική, απορρίπτουν ασυζητητί προτάσεις, που αμφισβητούν την ελληνικότητά τους και τους εντάσσουν εθνικά στους Ρουμάνους³⁶. Πρέπει να αναφέρω σχετικά την εντύπωση που μου έκανε το ειρωνικό χαμόγελο ενός Βορειοηπειρώτη Βλάχου που είχε έλθει στο Κεφαλόβρυσο, όταν έλεγε ότι οι Αλβανοί θέλουν να τους γράψουν Ρουμάνους.

Τη σχέση τους με τον ελληνισμό οι Βλάχοι δεν την βλέπουν αποκλειστικά σαν μια πολιτισμική³⁷ και θρησκευτική (ελληνοορθόδοξο δόγμα) σχέση³⁸. Η επιτόπια έρευνά μου δεν στηρίχθηκε μόνο σε συζητήσεις και συνεντεύ-

35. Σημειώνω ότι προσπάθεια για ίδρυση ρουμάνικου σχολείου κατά την κατοχή είχε αποτέλεσμα την εκτέλεση του πρωταίτιου από τους αντάρτες.

36. Κατά την παραμονή μου στο χωριό μου εξέφρασαν τη στενοχώρια τους και την οργή τους για παλιότερο δημοσίευμα ντόπιου (Γκραικού) λογίου που θεωρεί τους Βλάχους ξένους και αλλοεθνείς, που ήρθαν στην Ήπειρο το 12ο αιώνα, σύμφωνα με παλιά θεωρία, η οποία ανατράπηκε από τη συστηματική έρευνα σοβαρών ιστορικών, πρβ. Α. Κουτσομπίνιας, *Νεκρές Πολιτείες του Πωγωνίου. Συμβολή στην ιστορία του τόπου*. Γιάννενα 1977. Σημειώνω ότι με το επώνυμο αυτού του λογίου υπάρχει βλάχικη φάρα σε ένα χωριό του Αγρινίου.

37. Εντούτοις μεγάλη ήταν η ικανοποίησή τους όταν τους έδειξα χάρτες όπου φαίνεται ότι ορισμένα δικά τους έθιμα του γάμου, όπως το «φλάμπουρο» (στολισμένη σημαία), ένας ιδιαίτερος τύπος «εξαγοράς της νύφης», κλπ. είναι διαδεδομένα σε όλο τον ελληνικό χώρο μέχρι την Κρήτη. Με ρώτησαν λοιπόν με απορία: «Γιατί τότε μερικοί υποστηρίζουν ότι δεν είμαστε Έλληνες;» Πράγματι ο κτηνοτροφικός λαϊκός πολιτισμός τους και ο γεωργικός λαϊκός πολιτισμός των Γκραικών της Ηπείρου έχει κάποιες διαφορές. Ίσως απ' αυτό παρασυρόμενος ο λόγιος που ανέφερε, παίρνοντας δηλ. τον τοπικό πολιτισμό των Πωγωνήσιων γεωργών (Γκραικών) ως εθνικό κανόνα, διατύπωσε τις ανιστόρητες απόψεις του. Σημειώνω ιδιαίτερα ότι ο κτηνοτροφικός πολιτισμός των Ελλήνων Βλάχων της Ηπείρου έχει πολλές ομοιότητες με το λαϊκό πολιτισμό που συναντάμε στις περισσότερες περιοχές της Ελλάδας (Στερεά Ελλάδα, Πελοπόννησο, Κρήτη κ.α.). Επομένως τα βασικά στοιχεία του λαϊκού πολιτισμού τους δεν πρόκειται να χαθούν με τη βαθμιαία εθνικοποίηση του ελληνικού λαϊκού πολιτισμού, βλ. για την προβληματική: C. Lofgren, «The Nationalization of Culture», *Ethnologia Europaea* 19 (1989) 5-24. Για τον πολιτισμό ως στοιχείο ταυτότητας βλ. R. Norton, «Culture and Identity. in South Pacific. A Comparative Analysis», *Man* 28 (1993) 741-759· L. Dumont, «Are Cultures Living beings? German Identity in Interaction», *Man* 21 (1986) 587-604.

38. Πρβ. Cl. Geertz, «Religion as Cultural System», στο *Interpretation of Cultures*, Basic Books, Inc. Publishers, New York 1973. Σύμφωνα με μερικούς εθνολόγους ο εθνικισμός που στηρίζεται στην κοινή θρησκεία και ονομάζεται «κομμουναλισμός» (Communalism) δεν είναι πραγματικός εθνικισμός, βλ. Hobsbawm, *ό.π.*, σ. 192.

ξεις, οι οποίες μπορούν να δεχθούν κατευθυνόμενες ερωτήσεις και απαντήσεις, ανάλογα με το συνομιλητή. Εφαρμόζοντας τη συμμετοχική παρατήρηση, μπόρεσα να κατανοήσω καλύτερα πώς αντιλαμβάνονται την ελληνικότητά τους και πώς την εκφράζουν ανεπηρέαστοι από τον εθνογράφο. Σε συζητήσεις λοιπόν σε ανοιχτό χώρο (καφενείο κλπ.) μεταξύ τους συνδέουν την εθνική καταγωγή τους με το αίμα. Σύμφωνα με αυτή τη λογική όλοι οι Έλληνες έχουν το ίδιο αίμα. Αυτή η αντίληψη είναι προέκταση της ιδεολογίας του γένους (φάρας) που ανέφερα, η οποία διαπερνά τελικά όλες τις ομάδες (γένος, τοπική φυλή, έθνος).

Σύμφωνα με αυτό το αξίωμα όλοι οι Έλληνες πρέπει να ανήκουν σε κάποια φάρα και να έχουν ένα κοινό δεσμό αίματος που συνεχίζεται διηλεκώς από το απώτερο παρελθόν ως σήμερα. Αναφέρω ένα χαρακτηριστικό διάλογο για την καταγωγή του τέως βασιλιά: Κάποιος υποστηρίζει ότι «ο βασιλιάς δεν είναι Έλληνας, επειδή δεν έχει καθόλου αίμα ελληνικό, γιατί ούτε ο παππούς του ούτε ο πατέρας του ήταν Έλληνας». Και κάνοντας μια υποχώρηση για τη θηλυγονία, πρόσθεσε: «αλλά ούτε και από τη γιαγιά του είχε. Δεν μπορούμε να πούμε ότι οι Έλληνες που ζουν στη Γερμανία είναι Γερμανοί»³⁹.

Σε άλλες ελεύθερες συζητήσεις σε χώρους διασκέδασης οι συνομιλητές

39. Πρόκειται για μια ιδιαίτερη μορφή του επονομαζόμενου από τους εθνολόγους «εθνοτικού εθνικισμού» (*Ethnic Nationalism*), γιατί ως γνωστό υπάρχουν και άλλες μορφές εθνισμού όπως ο τοπικός, ο γλωσσικός, ο θρησκευτικός που ανέφερα κλπ., βλ. Smith, *The Ethnic Origins*, ό.π., σ. 134 και 145 και 148, 188· Hobsbawm, ό.π., σ. 153. Αυτός είναι ο λόγος που οι Βλάχοι επιστήμονες δεν δέχονται τον όρο «εθνοτικός» για την ομάδα τους, επειδή δηλ. θεωρούν ότι υποδηλώνει και διαφορετική εθνική ομάδα. Η αντίληψη αυτή βρίσκεται σε άμεση σχέση με εκείνη που ανέφερα ότι όλοι οι Έλληνες (Ελληνόφωνοι) ήταν πρώτα Βλάχοι. Πέρα από τη θολή αναδρομή στις αρχές της γλωσσικής αυτής ομάδας η μετακίνησή τους πολύ ενωρίς (5ος-8ος αιώνες) σε όλη την έκταση του ελλαδικού χώρου και η ανάμειξή τους με παλιότερους ελληνόφωνους κατοίκους επικυρώνει και επιβεβαιώνει την αντίληψη αυτή. Φυσικά η απολατινοποίηση του πληθυσμού αυτού συνεχίζεται ως τις ημέρες μας. Για το φαινόμενο δύο διαφορετικές πολιτισμικές ομάδες να ανήκουν σε ενιαία φυλετική ομάδα, βλ. P. J. Newcomer, «The Nuer are Dinka: An Essay on Origins and Environmental Determinism», *Man* 7 (1972) 5-11. Για την έννοια της εθνοτικής ομάδας, όπου και τα κριτήρια (διαφορά θρησκευτική, γλωσσική, πολιτιστική κλπ.), βλ. R.A. Reminick, *Theory of Ethnicity. An Anthropologist's Perspective*. University Press of America, Lanham, New York-London 1983 και D. Glaser, «Dynamic of Ethnic Identification», *American Sociological Review* 23 (1958) 31-40. Για τους Βλάχους ως εθνοτικής ομάδας, βλ. M.D. Schein, «When is an Ethnic Group? Ecology and Class Structure in Northern Greece», *Ethnology* 14 (1975) 83-97. Οι απόψεις της όμως ως προς τα κριτήρια είναι συζητήσιμες. Βλ. το διάλογο πάνω σ' αυτό το θέμα: Chandra Jayawardena, «Culture and Ethnicity in Guyana and Fiji», *Man* 15 (1981) 430-450· Lee Drummond, «Ethnicity "Ethnicity" and Culture Theory», *Man* 15 (1981) 693-669· Elizabeth H. Andretta, «Symbolic Continuity, Material Discontinuity and Ethnic Identity among Murle Communities in the Southern Sudan», *Ethnology* 28 (1989) 17-31.

μου αναφέρονταν στο στερεότυπο του Έλληνα σε σχέση με τους Ευρωπαίους⁴⁰. Έχοντας εργασθεί στη Γερμανία και άλλες δυτικοευρωπαϊκές χώρες, υποστηρίζουν ότι «*εμείς οι Έλληνες είμαστε θερμοί, ενώ οι Ευρωπαίοι είναι ψυχροί*». Ένας μάλιστα βλέποντας την ηρεμία μου, μου λέει ότι «*εσύ μοιάζεις περισσότερο με Ευρωπαίο*», θεωρώντας δηλ. ότι βρίσκομαι έξω από το εθνικό στερεότυπο. Σημειώνω ότι οι ίδιοι αναγνωρίζουν ότι Βλάχοι είναι ιδιαίτερα αφείς, κάτι που παρατήρησα και εγώ⁴¹. Η μετανάστευση λοιπόν των Βλάχων εργατών τους βοήθησε, όπως και τους άλλους Έλληνες, να συνειδητοποιηθούν, παρατηρώντας της εθνικές διαφορές. Είναι η λεγόμενη Ανθρωπολογία του καθρέφτη⁴².

Κατά τις συνεντεύξεις μου δόθηκε επανειλημμένα η δυνατότητα να διαπιστώσω προσωπικά ο ίδιος την ελληνική τους συνείδηση μέσα από ιστορίες που μου διηγήθηκαν συχνά αγράμματοι ηλικιωμένοι πληροφορητές, για την περίοδο που ως κτηνοτρόφοι πηγαίνονταν με τα κοπάδια τους στους Αγίους Σαράντα, στο Αργυρόκαστρο κ.α., όταν τα σύνορα της Αλβανίας, ήταν ανοιχτά. Σε όλες τις αναφορές τους περιγράφουν το χωριό Κεφαλόβρυσο ως τόπο τους και την Ελλάδα ως πατρίδα τους⁴³.

Κλείνοντας, θα αναφέρω δυο πρόσφατα παραδείγματα που επιβεβαιώνουν τον εθνισμό τους. Το ένα έχει σχέση με την ισχυρή ρουμάνικη προπαγάνδα, κατά τη γερμανική κατοχή για τη ρουμάνικη δήθεν καταγωγή τους, και τις αφόρητες πιέσεις να πάρουν ρουμάνικες ταυτότητες. Μερικοί μπροστά στις α-

40. Πρβ. M.N. Richter, Jr. «The Conceptual Mechanism of Stereotyping», ό.π. και Cohen (επιμ.) *Belonging*, ό.π., σ. 199. Βλ. και Μαρία Θανοπούλου, «Η εικόνα του Έλληνα και του Ιταλού στη μνήμη της Ιταλικής κατοχής: Στερεότυπα και μύθοι στη βόρεια Λευκάδα», *Πρακτικά Συνεδρίου «Η κοινωνική έρευνα στην Ελλάδα σήμερα»* (Αθήνα 11-13 Ιαν. 1989), Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 1993, σ. 651-658.

41. Στις συζητήσεις τους στο καφενείο φαίνοντο πολύ εριστικοί και θα νόμιζε κανείς ότι φιλονικούν, κάτι που δεν συμβαίνει βέβαια. Υπάρχουν μάλιστα σχετικές ιστορίες, όπως αυτή, που μου διηγήθηκαν οι ίδιοι: «*Δυο Βλάχοι περπατούσαν στην ερημιά και συζητούσαν, όπως συνήθως όμως δεν συμφωνούσαν και φώναζαν δυνατά. Πήγαιναν προς το Δελβινάκι και πέρασαν κοντά από μια κατασκήνωση Γύφτων, χωρίς να το καταλάβουν. Τότε ένας Γύφτος σηκώνεται και τους λέει: "Τι φωνάζετε βρε σαν Βλάχοι!" Αυτοί το βούλωσαν και πήγαν στο Δελβινάκι, χωρίς να βγάλουν μιλά».*

42. Πρβ. I. Chiva και U. Jeggle, *Ethnologies en Miroir*, Paris 1987· επίσης J. W. Fernandez, «Reflections on Looking into Mirrors», *Semiotica* 30 (1980) 27-39· και για την Ελλάδα: M. Herzfeld, *Anthropology Through the Looking - glass. Critical Anthropology in the Margin of Europe*, Cambridge, University Press, Cambridge 1987.

43. Αλλά και μετά το κλείσιμο των συνόρων δείχνουν την πίστη τους στην Ελλάδα. Π.χ. Βλάχοι μαθητές σχολείου στη Βόρεια Ήπειρο δηλώνουν στους δασκάλους τους με μεγάλο κίνδυνο ότι θέλουν να πάνε στην Ελλάδα να σπουδάσουν. Σε άλλες περιπτώσεις Βλάχοι που φεύγουν κυνηγημένοι από το αλβανικό καθεστώς με τα κοπάδια τους δηλώνουν ότι πάνε στη χώρα τους.

πειλές αναγκάστηκαν και το έπραξαν. Την κρίσιμη όμως στιγμή δεν τις χρησιμοποίησαν. Αναφέρομαι στην εκτέλεση-κάψιμο των 23 Κεφαλοβρουσιωτών και την πυρπόληση του χωριού τους από τους Γερμανούς το 1943⁴⁴. Σύμφωνα με τους πληροφορητές, μερικοί από τους εκτελεσθέντες είχαν πάρει πιεζόμενοι ταυτότητες, εντούτοις δεν τις χρησιμοποίησαν, για να σωθούν. Προτίμησαν να ακολουθήσουν στο θάνατο τους υπόλοιπους συγχωριανούς τους, παρά να σωθούν μόνο αυτοί, προδίδοντας την εθνικότητά τους.

Αλλά και σε άλλες περιπτώσεις κρίσιμες κατά τον πόλεμο αποδείχθηκε η εθνική τους συνείδηση. Συγκεκριμένα κατά την κατοχή, όταν οι Γερμανοί επιχείρησαν να διανείμουν τρόφιμα (στάρι κλπ.) με αυστηρή εντολή, για να τους προσεταιρισθούν να πάρουν μόνο οι Βλάχοι, η υπεύθυνη επιτροπή που ανέλαβε της διανομή, αποτελούμενη από Βλάχους, απαίτησε και πέτυχε να διανεμηθούν τρόφιμα σε όλους τους κατοίκους της επαρχίας Πωγωνίου άσχετα από γλώσσα, γιατί σε διαφορετική περίπτωση, δήλωσαν, ούτε οι Βλάχοι επιθυμούσαν να πάρουν⁴⁵.

44. Το γεγονός αυτό αποτέλεσε και το θέμα βλάχικου τραγουδιού που θεωρείται ο «εθνικός ύμνος» του Μετζιτιέ και χορεύεται στα πανηγύρια.

45. Για τη συνοχή της εθνικής ή εθνοτικής ομάδας σε στιγμές εξωτερικής απειλής, βλ. Smith, *The Ethnic Origins* ό.π., σ. 55.

RESUMÉ

LA NÉGOCIATION DE L' INDENTITÉ COLLECTIVE CHEZ LES VLACHES GRECS DE KEFALOVRISSO (METZITIE) À POGONI, EPIRE.

Dans cette étude nous avons tenté d' examiner la notion de la négociation de l'indentité collective chez les Vlaches Grecs de Kefalovrisso (Metzitie) à Pogoni, Epire et plus précisément le degré auquel quelques identités sont négociables et quelques autres ne le sont pas.

Nous allons analyser la notion de l' identité collective, son rapport avec le patronyme et avec d' autres symboles. Nous allons aussi faire un parcours historico-sociologique de la formation de Kefalovrisso pendant la période de l' Occupation Turque. Plus précisément nous examinons l' économie d' une élevage ovin tanshumant et le phénomène de la migration d' une grand nombre d' habitants du village comme ouvriers en Allemagne surtout après 1960, ce qui a entraîné la disparition d' un grand nombre d' éléments de la culture populaire, la transformation d' autres coutûmes et la mutation de la structure de leur société.

On se réfère aussi aux groupes patrilineaires exogamiques (clans, lignages etc.) comme aussi à la famille multinucléaire extensive qui y existait jusqu' à présent.

Le Vlaches Grecs de Kefalovrisso sont conscients de leur particularité par rapport aux habitants grecophones de Pogoni. Cela est dû à la langue différente qu' ils parlent (le vlache) et à la différent façon de vivre (les grecophones sont surtout des agriculteurs). Dans une tentative d' autodéfinition ils s' appellent «Rumains», mais ils gardent l' appellation «Hellènes» pour les Grecophones et pour eux-mêmes aussi.

Après un examen détaillé des informations dérivant d' une longue recherche sur place, nous avons constaté que l' identité ou les symboles d' identité qui se considèrent comme négociables sont leur langue particulière (la langue maternelle, comme on l' appelle) et les divisions horizontales de grands groupes de parenté, les lignages, etc. quant ils sont en procédure de division et de fission. Au contraire les identités collectives qui se concentrent autour de l' axe sanguin (comme on dit) c-à-d la descendance patrilineaire, le clan, le tribu, le groupe ethnique et la nation (identité nationale) ne sont en aucum cas negociables.

Les Vlaches Grecs font une distinction structurelle inconsciente entre l' identité collective négociable de la part de la mère (langue, lait, parenté matrilaterale) et l' identité non négociable de la part du père (sang etc.).

Ces conceptions courvent aussi la formation de stéréotypes particuliers qui caractérisent ou doivent caractériser les Vlaches, les Grecs, etc.

Les conceptions présentées dans ce travail sont aussi fondées sur l'histoire moderne de ce groupe ethnique et confirment leur conscience tout à fait grecque.

ELEFTH P. ALEXAKIS